

स्वातंत्र्योत्तर भारताचे एकत्रीकरण

- जेव्हा ब्रिटिशांनी भारत सोडण्याचा निर्णय घेतला, तेव्हा इंडियन नॅशनल काँग्रेस (INC) आणि मुस्लिम लीग कोणत्याही निष्कर्षाप्रत आले नाहीत आणि स्वातंत्र्यासाठी संयुक्त आघाडी बनवू शकले नाहीत.
- एकमत निर्माण करण्यासाठी ब्रिटनने कॅबिनेट मिशन भारतात पाठवले. मुस्लिम लीगने कॅबिनेट मिशनच्या प्रस्तावांवर सहमती दर्शवली नाही आणि जिना यांनी 16 ऑगस्ट 1946 रोजी "प्रत्यक्ष कृती दिन" घोषित केला.
- सीमेच्या दोन्ही बाजूंनी हिंसाचार उसळला.
- हिंसाचार थांबवण्यासाठी आणि गृहयुद्धाची परिस्थिती टाळण्यासाठी काँग्रेसने फाळणीची योजना स्वीकारली.
- 14 ऑगस्ट 1947 रोजी भारताची विभागणी भारत आणि पाकिस्तानच्या वर्चस्वात झाली.
- नंतर, इस्लामिक रिपब्लिक ऑफ पाकिस्तानचे आणखी विभाजन झाले आणि 1975 मध्ये पीपल्स रिपब्लिक ऑफ बांगलादेशचे नवीन वर्चस्व निर्माण झाले.
- भारतीय स्वातंत्र्य कायदा 1947 मध्ये भारत आणि पाकिस्तानच्या स्वातंत्र्यासाठी आवश्यक तरतूद करण्यात आली आहे.
- भारताने धर्मनिरपेक्ष देश बनण्याचा निर्णय घेतला, तर पाकिस्तानने इस्लामिक काउंटी बनण्याचा निर्णय घेतला.
- भारत आणि पाकिस्तानमधील क्षेत्रांचे वास्तविक भौगोलिक सीमांकन सर सिरिल रॅडक्लिफ यांना सोपवले होते.

स्वातंत्र्याच्या पूर्वसंधेला स्थिती

- स्वातंत्र्यानंतर मानवी इतिहासातील लोकांचे अत्यंत अकस्मात आणि अव्यवस्थित स्थानांतर जगाला पाहायला मिळाले. सीमेच्या दोन्ही बाजूला धर्माच्या नावाखाली निर्घृण हत्या, बलात्कार, अत्याचार झाले.
- एका अंदाजानुसार, सुमारे 80 लाख लोकांना सीमा ओलांडून नवीन ठिकाणी स्थलांतर करण्यास भाग पाडले गेले. तसेच धार्मिक हिंसाचारात फाळणीच्या वेळी सुमारे 10 लाख लोक मारले गेले होते.
- विविध निर्वासितांच्या छावण्यांमध्ये निर्वासितांच्या पुनर्वसनासाठी भारताने पुनर्वसन विभाग निर्माण केला.
- फाळणीच्या वेळी, रियासतांची संख्या अंदाजे ५६५ होती, ब्रिटिशांशी वेगवेगळ्या प्रकारच्या महसूल-वाटणीची व्यवस्था होती आणि त्याव्यतिरिक्त फ्रान्स आणि पोर्तुगालच्या नियंत्रणाखाली अनेक वसाहतवादी एन्क्लेव्ह होते.
- या सर्व प्रदेशांचे भारतात झालेले राजकीय एकीकरण हे पहिले उद्दिष्ट होते आणि नव्याने स्थापन झालेल्या भारत सरकारपुढे ते मोठे आव्हान होते.

संस्थानांचे विलय

- सरदार पटेल यांनी जून १९४७ मध्ये नव्याने निर्माण झालेल्या राज्य विभागाचा अतिरिक्त कार्यभार स्वीकारला आणि व्ही.पी. मेनन हे त्यांचे सचिव होते.
- आपल्या पहिल्या पावलावर पटेल यांनी ज्या राजपुत्रांचे प्रदेश भारतात पडले आहेत, त्यांना संरक्षण, परराष्ट्र व्यवहार आणि दळणवळण या देशाच्या समान हितावर परिणाम करू शकतील अशा किमान तीन विषयांमध्ये भारतीय संघराज्यात सामील होण्याचे आवाहन केले.
- १५ ऑगस्ट १९४७ नंतर अधीर झालेल्या लोकांना आपण रोखू शकणार नाही, अशी गर्भित धमकीही त्यांनी दिली. राज्यांना अराजकता आणि अनागोंदीच्या गर्भित धोक्यासह अपील जारी केले गेले आहे.
- भारताच्या एकात्मिकरणासाठी आवश्यक ते प्रयत्न करण्याची माऊंटबॅटन यांचीही त्यांनी मनधरणी केली. माऊंटबॅटननी राजपुत्रांचे मन वळवले आणि सरतेशेवटी काही राज्ये वगळता इतर सर्व राज्ये विलीनीकरणाची साधन स्वीकारतात.
- मन वळवणे आणि दबाव या दोन्ही गोष्टींचा वापर करून आपल्या कुशल मुत्सद्देगिरीने सरदार पटेल बहुतेक संस्थानांचे एकत्रीकरण करण्यात यशस्वी झाले.
- तथापि, हैदराबाद, जुनागढ, जम्मू आणि काश्मीर आणि मणिपूर या संस्थानांचे एकत्रीकरण बाकीच्या राज्यांपेक्षा अधिक कठीण होते.
- 1948 मध्ये जुनागढ येथे एक जनमत चाचणी घेण्यात आली जी जवळजवळ एकमताने भारताच्या बाजूने गेली आणि म्हणून ते भारताशी जोडले गेले.
- हैदराबादच्या निजामाला स्वतंत्र व्हायचे होते; तथापि, लोक भारतात प्रवेश करण्याच्या बाजूने होते. भौगोलिक स्थिती आणि हैदराबादच्या बहुसंख्य लोकांची इच्छा लक्षात घेऊन, पटेल यांनी बळाचा वापर करण्याचा निर्णय घेतला आणि शेवटी, हैदराबाद पोलिसांच्या कारवाईद्वारे भारताचा भाग बनले.
- जम्मू आणि काश्मीर राज्य मुस्लिम बहुसंख्य असले तरी महाराजा हरिसिंह या हिंदू शासकाच्या नियंत्रणाखाली होते. सुरुवातीला, त्यांनी पाकिस्तान तसेच भारताबरोबर स्टॅंडस्टिल करारावर स्वाक्षरी केली आणि स्वतंत्र राहण्याचा निर्णय घेतला.
- तथापि, पाकिस्तानच्या घुसखोरीमुळे, काश्मीरच्या महाराजांनी भारताला पत्र लिहून लष्करी मदत मागितली आणि भारतासोबत प्रवेशाच्या करारावर स्वाक्षरी केली.
- मणिपूरचे महाराजा बोधचंद्र सिंग यांनी मणिपूरच्या अंतर्गत स्वायत्ततेच्या आश्वासनावर भारतासोबत प्रवेशाच्या करारावर स्वाक्षरी केली.

फ्रान्स आणि पोर्तुगीजांच्या अधिपत्याखालील राज्ये

- संस्थानांच्या यशस्वी एकीकरणानंतर, फ्रेंच सेटलमेंट आणि पोर्तुगीज सेटलमेंटचा मुद्दा भारत सरकारने विचारात घेतला.
- भारत सरकारच्या प्रदीर्घ वाटाघाटीनंतर, 1954 मध्ये पाँडिचेरी आणि इतर फ्रेंच मालमत्ता भारताच्या ताब्यात देण्यात आल्या.
- तथापि, पोर्तुगीज त्यांचे क्षेत्र हस्तांतरित करण्यास तयार नव्हते.
- त्याच्या नाटो सहयोगींनी पोर्तुगालच्या भूमिकेला पाठिंबा दिला आणि भारताने शांततापूर्ण मार्गाना पाठिंबा दिला.
- गोव्यात एक स्वातंत्र्य चळवळ चालली होती आणि भारत संयमाने ते पाळत होता.
- परंतु 1961 मध्ये जेव्हा त्या लोकप्रिय चळवळीला पाठिंबा मागितला गेला तेव्हा भारतीय सैन्याने ऑपरेशन विजय अंतर्गत गोव्यात कूच केले आणि पोर्तुगीजांनी कोणतीही लढाई न करता आत्मसमर्पण केले.

सिक्कीमचे प्रवेश

- नेपाळ, भूतान आणि सिक्कीम ही भारताच्या सीमेला लागून असलेली तीन हिमालयीन राज्ये होती, ज्यामध्ये नेपाळ आणि भूतान यांनी सुरुवातीला यथास्थिती कायम ठेवली आणि नंतर स्वतंत्र झाले.
- ऐतिहासिकदृष्ट्या, सिक्कीम हे ब्रिटीशांचे अवलंबित्व होते आणि म्हणून ते भारतासोबत मानले जात होते. तथापि, स्वातंत्र्यानंतर, सिक्कीमच्या चोग्यालने भारतात संपूर्ण एकीकरणासाठी प्रतिकार केला.
- 1973 मध्ये, सिक्कीममध्ये चोग्यालविरोधी आंदोलन झाले ज्यात निदर्शकांनी लोकप्रिय निवडणुकांची मागणी केली. याला भारताने पाठिंबा दिला आणि निवडणुकीत चोग्यालच्या विरोधकांनी दणदणीत विजय मिळवला.
- यासह, सिक्कीमसाठी एक नवीन राज्यघटना तयार करण्यात आली ज्यामध्ये 1975 मध्ये भारतीय प्रजासत्ताकासोबत संपूर्ण एकीकरणाची तरतूद करण्यात आली होती.

वे फॉरवर्ड

- स्थानिक गरजा आणि प्रशासकीय सोयी यांचा समतोल साधून भारतीय राज्यांचे एकीकरण आणि पुनर्रचना मोठ्या प्रमाणात करण्यात आली आहे. भविष्यातही तीच राखण्याची गरज आहे.
- भारताने त्यांचे प्रश्न आक्रमक आणि एकात्मिक मार्गाने सोडवण्याची गरज आहे, जे जम्मू आणि काश्मीर पुनर्रचना विधेयक 2019 च्या अलीकडील निर्णयात दिसून आले आहे.
- प्रत्येक निर्णय घेताना परिसरातील लोकांचा विश्वास लक्षात घेऊन त्यांचे प्रश्न सोडविण्याची गरज आहे.
- सर्वात मोठी लोकशाही असल्याने, भारताने राज्यांच्या पुनर्रचनेबाबत कोणताही निर्णय घेताना नागरिकांच्या हक्कांच्या पैलूकडेही लक्ष दिले पाहिजे.